

Mgr Ariel Orzełek

UMCS Lublin

e-mail: ariel.k.orzelek@gmail.com

Zmienność czy konsekwencja? Problem relacji Polski ze Związkiem Sowieckim w publicystycznej refleksji Aleksandra Bocheńskiego od lat trzydziestych XX wieku do 1952 roku

Istotne miejsce w refleksji Aleksandra Bocheńskiego, polskiego dwudziestowiecznego publicyisty, zajmowała polityka zagraniczna w kontekście geopolitycznym. Miała ona wpływ na jego polityczne wybory, które prowadziły go ze środowiska zwolenników „Polski mocarstwowej” w II Rzeczypospolitej, poprzez grupę konserwatystów szukających porozumienia z Niemcami podczas II wojny światowej, do ruchu katolików współpracujących z komunistami w Polsce Ludowej. Celem niniejszego artykułu jest zobrazowanie drogi, jaką Bocheński przeszedł w rozpatrywaniu skutków jednego z aspektów polskiej geopolityki: sąsiedztwa ze Związkiem Sowieckim od lat trzydziestych XX wieku (a więc od początku szerokiej aktywności publicystycznej)¹ do roku 1952 (czyli do wygaśnięcia mandatu poselskiego oraz niemalże całkowitego zaprzestania działalności publicystycznej aż do roku 1956). Pozwoli to stwierdzić, czy jego narracje na ten temat określić można jako zmieniające się zależnie od statusu sprawy polskiej na arenie międzynarodowej, czy też jako budowane na trwałym fundamencie.

Zaznaczyć należy, że Bocheński był publicystą, który swoją formację intelektualną zawdzięczał kilku powiązanim ze sobą czynnikom. Urodzony w 1904 roku na terenie zaboru rosyjskiego, po kilku latach przeniósł się wraz z całą rodziną do leżącej w Galicji Ponikwy. Kształcony najpierw w warunkach domowych, a potem w gimnazjum klasycznym we Lwowie, wyniósł z młodości dogłębną znajomość historii, typowe dla swej warstwy społecznej poczucie patriotyzmu, niechęć do

---

¹ Nadmienić przy tym należy, że A. Bocheński zaczął publikować swoje teksty już w roku 1923, zaś pierwszą książkę wydał w 1925 roku.

jakiegokolwiek formy państwowości rosyjskiej, a także przekonanie o możliwości i konieczności zgodnego współżycia narodów kresowych. Ziemiańskie pochodzenie Bocheńskiego wywoływało potem złośliwe komentarze na temat jego politycznego środowiska jako „buntu młodych hrabiów”. Sam publicysta mówi, że przed wojną tytuł hrabiowski go nie cieszył, a po wojnie go nie martwił². Jednakże, jak sam wspominał, typowe dla galicyjskiego wychowania było wpajanie przekonania o tym, iż „nieróbstwo w otoczeniu przyjaciół i z książką i szklanką wina w ręku”³ jest ideałem ludzkiego życia. Koleje działalności Bocheńskiego dowiodły, że był on jednak daleki od utożsamiania się z takim poglądem.

Bocheński interesował się problemami polityki zagranicznej i wewnętrznej⁴, skupiał się też często w swych rozważaniach, zwłaszcza powojennych, na tematyce gospodarczej. Jej świetną znajomość zawdzięczał zarówno wykształceniu (ukończył w 1928 roku Państwowy Instytut Rolniczy w Gembloux w Belgii), jak i pracy w rodzinnych Ponikwieskich Zakładach Przemysłowych⁵. Pierwsze publikacje, takie jak wiersz *Na śmierć rotmistrza Bochenka* zamieszczony w 1923 roku na łamach krakowskiego „Słowa Polskiego”⁶, *Tendencje samobójcze narodu polskiego* opublikowane w 1925 roku wraz z bratem Adolfem czy manifest *Do pracy!* ogłoszony w 1926 roku na łamach „Głosu Zachowawczego”⁷, miały charakter apologetyczny wobec koncepcji rządów jednostki, ograniczenia demokracji, wreszcie agresywnej i antysowieckiej polityki zagranicznej. Dzięki powiązaniom rodzinnym i towarzyskim Bocheński szybko znalazł się w kręgu działaczy konserwatywnych, skupionych w Zjednoczeniu Zachowawczych Organizacji Politycznych, jednak razili go ich brak aktywności. Zbliżył się więc do środowiska „Myśli Mocarstwowej” pod kierunkiem Rowmunda Piłsudskiego (dalekiego krewnego Marszałka), które również nie potrafiło podjąć efektywnych działań. Dopiero powołanie, na bazie „młodokonserwatywnych” periodyków akademickich, przez Jerzego Giedroycia

² R. Habielski, *Dokąd nam iść wypada? Jerzy Giedroyc od „Buntu Młodych” do „Kultury”*, Warszawa 2006, s. 37; K. Pastuszewski, *Aleksander Bocheński – koryfeusz polskiej historii*, „Akant” 2001, nr 3, s. 6–7. Należy dodać, że tytuł hrabiowski odziedziczył nie po ojcu, lecz po matce, hrabiance Marii Dunin-Borkowskiej, co w świetle odpowiednich przepisów nie uprawniało go do posługiwania się nim. Był tego świadomy, lecz, nie chcąc być posądzanym o fałszywą skromność, używał go.

³ A. Bocheński, *Inteligencji polskiej Księgi Genesis (II)*, „Życie i Myśl” 1967, nr 2, s. 54.

⁴ Zainteresowania te dzielił ze swym młodszym bratem – Adolfem (również wybitnym publicystą).

⁵ A. Bocheński, *Sylwetki. Różne mowy i wspomnienia*, Warszawa 1986, s. 39; M. Pruszyński, *W dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin Aleksandra Bocheńskiego*, „Zeszyty Historyczne” 2000, z. 134, s. 165; W. Sznarbachowski, *300 lat wspomnień*, Londyn 1997, s. 171.

⁶ A. Bocheński, *Na śmierć rotmistrza Bochenka*, „Słowo Polskie” 1923, nr 308, s. 5.

⁷ Idem, *Do pracy!*, „Głos Zachowawczy” 1926, nr 1, s. 3

„Buntu Młodych” w listopadzie 1932 roku pozwoliło Bocheńskiemu w pełni rozwinąć jego publicystyczne talenty⁸.

Bocheński uważał, iż zasadniczą kwestią jest uporządkowanie narodowych celów⁹. W ich hierarchii pierwsze miejsce zajmowało zagadnienie istnienia i rangi Polski, które zagwarantować miało rozbitcie „kleszczy niemiecko-rosyjskich”¹⁰. Wyznacznikiem siły państwa nie były kolejne podboje terytorialne, ale zdolność narzucania innym krajom swojej woli¹¹. Przyjmując za aksjomat tezę, że potęgą Polski jest wypadkową siły Rosji i Niemiec¹², uznawał, że decyzja, z którym z tych państw należy podjąć walkę, jest kwestą taktyki, nie zaś ideologii¹³. W koncepcji Bocheńskiego, państwem bardziej podatnym na rozbitcie był Związek Sowiecki. Likwidacja jego hegemonii miała być możliwa dzięki oparciu się na mniejszościach słowiańskich¹⁴. Istotny był również w tym kontekście fakt, że problemy polskiej polityki zagranicznej były zależne w dużej mierze od postawy mniejszości narodowych¹⁵. Mimo deklarowanego antykomunizmu, dążenie do likwidacji Związku Sowieckiego warunkowane było sprzeciwem nie wobec samego marksizmu, ile raczej wobec imperializmu rosyjskiego. Postulat uderzenia na wschód miał w istocie oznaczać wezwanie do wojny prewencyjnej, gdyż permanentnym niebezpieczeństwem było porozumienie niemiecko-rosyjskie. Już w roku 1925 pisał, że jeśli Polacy nie zdecydują się na ofensywną politykę zagraniczną, wzmocnienie wojska i powierzenie sterów polityki państwa wybitnej jednostce, Polsce grozi likwidacja na skutek agresji niemieckiej i rosyjskiej¹⁶.

Charakterystyczne, że Bocheński nie stawiał otwarcie kwestii ustroju na ziemiach rosyjskich po zwycięskiej wojnie, zadowolając się nie zniszczeniem komunizmu, lecz wyzwoleniem narodów „kresowych” podbitych przez Związek

---

⁸ R. Tomczyk, *Myśl mocarstwowa. Z dziejów młodego pokolenia II Rzeczypospolitej*, Szczecin 2008, s. 113, 218–220, 292; Idem, *Akademicka Myśl Mocarstwowa przed „Buntem Młodych”*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1997, nr 4, s. 77–105; K.M. Ujazdowski, *Żywotność konserwatyzmu. Idee polityczne Adolfa Bocheńskiego*, Warszawa 2005, s. 57–64.

⁹ A. Bocheński, *O imperializmie, o Skińskim i o sprawie żydowskiej*, „Polityka” 1938, nr 9, s. 3; Idem, *Jeszcze o instynkcie narodowym i Panu J.E. Skińskim*, „Polityka” 1938, nr 14, s. 6.

¹⁰ Idem, *Jeszcze o instynkcie...*, s. 6.

¹¹ Idem, *List do narodowców*, „Bunt Młodych” 1935, nr 12–13, s. 1; Idem, *Szkoła nauk politycznych contra Bunt Młodych*, „Bunt Młodych” 1935, nr 18, s. 6.

¹² Idem, *List do narodowców...*, s. 1; Idem, *Szkoła nauk politycznych...*, s. 6; Idem, *Istotna treść nacjonalizmu polskiego*, „Polityka” 1938, nr 11, s. 1.

¹³ Idem, *Podkreślenia i niedomówienia Ryszarda Piestrzyńskiego*, „Bunt Młodych” 1934, nr 7, s. 1.

¹⁴ Idem, *Mocarstwowość i Marksizm*, „Bunt Młodych” 1936, nr 9, s. 7.

¹⁵ Idem, *Sylwetki...*, s. 47.

¹⁶ A. Bocheński, A.M. Bocheński, *Tendencje samobójcze narodu polskiego*, wstęp J. Tomczyk, wyd. 2, Wrocław 1995, s. 35. Pierwsza edycja ukazała się we Lwowie w 1925 roku.

Sowiecki¹⁷. Pisał dobitnie: „silniejsza będzie Polska otoczona szeregiem państw wyzwolonych z pod jarzma rosyjskiego, niż mając na karku wiecznie głodny imperialistyczny carat wielkorusów”¹⁸.

W tym kontekście – jak się wydaje – formułował postulat prowadzenia takiej wojny, nawet w sojuszu z Niemcami hitlerowskimi i kosztem ustępstw terytorialnych, zwłaszcza wobec chaosu w państwie polskim. Jednakże społeczeństwo polskie było, w opinii publicysty, dalekie od poparcia tychże koncepcji¹⁹. Uznawał za niemożliwe prowadzenie w dalszym ciągu polityki równowagi²⁰. Stąd też zasadniczo słuszne było w jego oczach zbliżenie z Niemcami i ochłodzenie relacji z Paryżem²¹. Bocheński pozytywnie oceniał politykę ministra Józefa Becka, stwierdzając, że nie zważa on na swą popularność w oczach opinii publicznej. Jego przeciwnicy – zdaniem publicysty – nie potrafili rozumować w kategoriach realnej polityki²².

Wobec pogorszenia stosunków polsko-niemieckich w latach 1938–1939, Bocheński stwierdzał, że Polska mogła tolerować ekspansjonizm niemiecki tylko do momentu, gdy nie naruszał on jej interesów²³. Za generalnie słuszną uważał politykę sojuszy z mocarstwami zachodnimi²⁴. Powątpiewał jednak w trwałość przymierza z Francją i Wielką Brytanią, uznając za możliwe zachowanie *status quo* w relacjach z Berlinem²⁵.

Wybuch II wojny światowej zasadniczo wpłynął na poglądy Bocheńskiego, który po kilkumiesięcznym uwięzieniu przez NKWD zdołał się przedostać do Generalnego Gubernatorstwa²⁶. W ramach Rady Głównej Opiekuńczej wziął udział w działaniach polskich konserwatystów i arystokratów, mających na celu powołanie polskiej administracji, a nawet polskiego rządu na terenach zajętych przez Niemców,

¹⁷ A. Bocheński, *Istotna treść nacjonalizmu...*, s. 1.

¹⁸ Idem, *O imperializmie...*, s. 3; Idem, *Jeszcze o instynkcie...*, s. 6.

¹⁹ Idem, *Śmiertelne niebezpieczeństwo żydowskie*, „Polityka” 1937, nr 28, s. 2; Idem, *List do narodowców...*, s. 1.

²⁰ Idem, *Panie Premierze za burtę!*, „Bunt Młodych” 1936, nr 20, s. 2; Idem, *Hiszpania bohaterska*, „Polityka” 1937, nr 27, s. 6; Idem, *Agonja Malej Ententy*, „Słowo” 1937, nr 173, s. 3.

²¹ Idem, *Trzyście lat czekaliśmy na Ciebie Francjo*, „Bunt Młodych” 1935, nr 11, s. 2; Idem, *Przegląd prasy zagranicznej*, „Bunt Młodych” 1934, nr 10, s. 4; Idem, *Ludzie muzealni*, „Bunt Młodych” 1936, nr 5, s. 2.

²² Idem, *O imperializmie...*, s. 3; Idem, *Jeszcze o instynkcie...*, s. 6; Idem, *Zygakiem przez prasę*, „Bunt Młodych” 1937, nr 4, s. 8.

²³ Idem, *Polska chce zwyciężyć*, „Słowo” 1939, nr 86, s. 1.

²⁴ Idem, *Niech pomoc Anglii nie zmniejsza sił własnych*, „Słowo” 1939, nr 90, s. 1.

²⁵ Idem, *Hitler mówi. Beck wyjeżdża*, „Słowo” 1939, nr 92, s. 1.

²⁶ R. Zadura, *Saga rodu Bocheńskich. O przodkach, rodzinie i młodości o. Józefa Marii Bocheńskiego*, Kraków 2013, s. 9–10; K. Pastuszewski, op. cit., s. 7; W. Wendland, *Katon w „krajnie wielkich błaznów”*. Aleksandra Bocheńskiego wizja polskości, [w:] *Marzyciele i realiści. O roli tradycji w polskiej myśli politycznej od upadku powstania styczniowego do XXI wieku*, red. T. Sikorski, A. Wątor, Szczecin 2009, s. 524; J. Durka, *Janusz Radziwiłł 1880–1967. Biografia polityczna*, Warszawa 2011, s. 279–280, 293–295.

a niewcielonych bezpośrednio do Rzeszy. Prezesa RGO, Adama Ronikiera, miał namawiać do podjęcia jak najszerzej współpracy z Niemcami²⁷. Motywował to koniecznością ochrony „substancji biologicznej” narodu. Rozwój sytuacji międzynarodowej wzbudzał w nim ogromne obawy co do dalszych losów sprawy polskiej: „szerokość geograficzna na której usadowił się nasz naród, nie daje ani obecnie, ani na jakąkolwiek przyszłość widoków”²⁸. Z zatrwożeniem obserwował szafowanie polską krwią przez Komendę Główną Armii Krajowej jeszcze przed Powstaniem Warszawskim²⁹, a w jego trakcie działał na rzecz zahamowania niemieckich represji wobec ludności cywilnej i zawieszenia broni w stolicy³⁰. Wcześniej pertraktował z „frakcją banderowską” Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, w celu doprowadzenia do zaprzestania mordów na ludności polskiej³¹. Przewidywania Bocheńskiego dotyczące negatywnych perspektyw dla narodu polskiego potwierdzały jego kontakty z konserwatywną arystokracją polską³². Józef Mackiewicz wspominał, że w 1944 roku Bocheński za najważniejsze miał uznawać ratowanie substancji narodowej, jednocześnie postulując ugodę z Sowietami³³.

Praktyczne konsekwencje z tej ostatniej koncepcji Bocheński zaczął wyciągać w 1945 roku, po zajęciu Krakowa (gdzie przebywał) przez wojska sowieckie. Wówczas nawiązał kontakt z Jerzym Borejszą, odpowiedzialnym w Polskiej Partii Robotniczej za działania na rzecz związania inteligentów z nową władzą. Przedstawił mu koncepcję powołania środowiska katolików współdziałających z władzami i przekonanych o konieczności uznania rzeczywistości politycznej³⁴. Rozmowy na podobny temat prowadził generał Iwan Sierow z aresztowanym w listopadzie 1944 roku Bolesławem Piaseckim. W kwietniu został on przekazany organom polskiego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, z instrukcją od Sierowa do wykorzystania go w pracy politycznej. W tym czasie, grupa intelektualistów pod

---

²⁷ J. Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. i posł. opatrzył K. Pomian, Warszawa 1999, s. 74; K. Rękas, *Sapere auso – wspomnienie o śp. Aleksandrze Bocheńskim (1904–2001)*, „Pro Fide Rege et Lege” 2001, nr 1, s. 2.

²⁸ A. Bocheński, *[List do Stanisława Łosia z 10 listopada 1943 r.]*, Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Łosiów z Niemiec, sygn. 463, k. 11.

²⁹ Idem, *[List Aleksandra Bocheńskiego do nieznannej adresatki z 20 października 1943 r.]*, loc. cit., k. 10.

³⁰ A. Ronikier, *Pamiętniki 1939–1945*, red. i oprac. tekstu M. Rydlowa, wyd. 2, Kraków 2013, s. 350, 354, 362–363, 375.

³¹ K. Pastuszewski, op. cit., s. 7.

³² M. Pruszyński, op. cit., s. 171.

³³ J. Mackiewicz, *Fakty, przyroda i ludzie*, przedm. B. Toporskiej, Londyn 1993, s. 114–120; Idem, *Nie trzeba głośno mówić. Powieść*, Londyn 2011, s. 531–533; M. Urbanowski, *Mackiewicz versus Skiński?*, [w:] *Józef Mackiewicz (1902–1985). Świadek „krótkiego stulecia”*. *Studia i materiały*, red. K. Ruchniewicz, M. Zybura, Łomianki 2013, s. 123–142.

³⁴ J. Mackiewicz, *Wieszać czy nie wieszać?*, red. M. Bąkowski, Londyn 2015, s. 286; Idem, *Zwycięstwo prowokacji*, Londyn 1988, s. 134–142.

kierownictwem Bocheńskiego prowadziła rozmowy z Borejszą, podczas których poruszano kwestię powołania periodyku katolickiego, nawołującego do udziału szerokich rzesz bezpartyjnych w odbudowie Polski i niezwalczaniu rządu komunistycznego. Bocheński, oddziałując na swoich nielicznych zwolenników, operować miał koncepcjami realizmu politycznego, nawiązującymi do dziewiętnastowiecznych tradycji ugody polsko-rosyjskiej³⁵. W *Memoriale o polityce polskiej* z kwietnia 1945 roku pisał: „celem więc naszej polityki byłoby przetrwanie tego okresu z jak najmniejszymi stratami dla teraźniejszości i przyszłości, z zachowaniem jak największych sił materialnych i duchowych”³⁶. Porozumienie z Moskwą było konieczne, gdyż: „każda inna droga wydawała mi się nierealna, a na tle kolosalnych strat ludzkich i materialnych, jakie ponieśliśmy podczas okupacji – nawet szaleńcza”³⁷. Uważał ponadto, że polscy komuniści nie są pozbawieni patriotyzmu i potrafią rozumować w kategoriach narodowej racji stanu³⁸.

Najważniejszą egzemplifikacją tych tez była pisana jeszcze podczas wojny praca *Dzieje głupoty w Polsce. Pamflety dziejopisarskie*, w której za pomocą wielu przykładów wykazywał, że w interesie Rosji na przestrzeni ostatnich dwustu pięćdziesięciu lat leżało utrzymanie Polski jako państwa od siebie zależnego, ale stabilnego. Błędy polityki polskiej odpowiadać miały za rozbiory i rosyjskie represje. W celu uniknięcia kolejnych narodowych klęsk, konieczna była zatem nowa interpretacja przeszłości³⁹. Zaznaczyć należy, że Bocheński nie był przeciwny kultowi poległych w powstaniach, ale podejmowaniu decyzji o rozpoczęciu walki zbrojnej bez chłodnej kalkulacji politycznej⁴⁰.

W 1947 roku Bocheński został posłem na Sejm Ustawodawczy. W sejmowym wystąpieniu z 17 kwietnia 1947 roku podkreślał konieczność współpracy państw Środkowej i Wschodniej Europy w celu obrony przed zagrożeniem niemieckim. Zachodnia granica Polski miała być granicą Słowiańszczyzny i cywilizacji oraz

³⁵ A. Garlicki, *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993, s. 25, 27; S. Stomma, *Trudne lekcje historii*, Kraków 1998, s. 160–162; W. Kętrzyński, *Na przełomie 1944–1945*, „Więź” 1967, nr 11–12, s. 163–166; J. Engelgard, *Bolesław Piasecki 1939–1956*, Warszawa 2015, s. 96–98; B. Fijałkowska, *Borejsza i Różański. Przyczynę do dziejów stalinizmu w Polsce*, Olsztyn 1995, s. 129–131; R. Mozgół, *Rzykowna gra. Jak Aleksander Bocheński przyczynił się do powstania „Dziś i Jutro”*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 4, s. 84–85.

³⁶ Cyt. za: A. Dudek, G. Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990, s. 159–160. Por. J. Engelgard, *Wielka gra Bolesława Piaseckiego*, Warszawa 2008, s. 94–95.

³⁷ *Motywy i postawy* [wypowiedź Aleksandra Bocheńskiego], „Kierunki. Pismo społeczno-kulturalne katolików” 1970, nr 48, s. 8.

³⁸ M. Pruszyński, op. cit., s. 173.

³⁹ A. Bocheński, *Dzieje głupoty w Polsce. Pamflety dziejopisarskie*, Warszawa 1947.

⁴⁰ Idem, *O dyskusji nad Monte Cassino*, „Tygodnik Powszechny” 1946, nr 45, s. 1, 4; Idem, *Odpowiadam oponentom*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 7, s. 6–7.

stanowić zaporę przed ludobójczym germanizmem⁴¹, co jego zdaniem świadczyło o zbieżności interesów Związku Sowieckiego i państw regionu⁴². W obliczu wsparcia mocarstw zachodnich dla rewizjonizmu niemieckiego było to – w opinii Bocheńskiego – szczególnie istotne⁴³. Otwarcie nawiązywał do koncepcji Romana Dmowskiego i jego realistycznego spojrzenia na kwestię stosunków polsko-rosyjskich⁴⁴.

W kwietniu 1947 roku, na łamach „Słowa Powszechnego”, wzywał do zaprzestania walki podziemnej przeciwko komunistom. Związek Sowiecki, z którym sojusz wymagał zrzeczenia się Kresów Wschodnich, miał być jedynym gwarantem granicy zachodniej Polski. Jednakże Sowietci mogli udzielić pomocy w jej obronie tylko wtedy, gdy uznają to za korzystne dla siebie. Warunkiem była zaś stabilność wewnętrzna Polski. Publicysta przestrzegał przed wiarą w państwa zachodnie: „Anglia i Ameryka potrafiły nas skłaniać, nawet bardzo energicznie do zrzeczenia się Kresów, ale dzisiaj żądają znowu zrzeczenia się granicy zachodniej”⁴⁵. Równocześnie, spokój wewnętrzny był wymogiem zarówno rozwoju gospodarczego, jak też wzmocnienia potencjału obronnego⁴⁶.

Bocheński zdawał sobie sprawę z faktu, że droga współpracy z Sowietami przeciwko Niemcom była dla wielu osób z jego kręgu politycznego wyborem trudnym, a nawet niezrozumiałym⁴⁷. Po latach wspominał czasy przedwojenne:

[...] Sojusz ze Związkiem Radzieckim wydawał się wówczas trudny z powodów ustrojowych, klasowych i mniejszościowych. [...] Otóż sądziliśmy, że zbliżenie do Związku Radzieckiego wywołać mogło i niemal musiało po pierwsze odpadnięcie dzielnic polskich na wschód od Bugu bez żadnej szansy powrotu nad Odrę i Nysę, a po drugie – ustrój komunistyczny w okrojonej i niezdolnej do życia reszcie⁴⁸.

„Programowa kolaboracja” Aleksandra Bocheńskiego w latach 1939–1952, przy wskazywaniu w okresie międzywojennym na konieczność współpracy z jednym z sąsiednich mocarstw (zwłaszcza w przypadku niemożności samodzielnego

---

⁴¹ *Sprawozdanie Stenograficzne z 11 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 17 kwietnia 1947 r.*, t. 35.

⁴² *Sprawozdanie Stenograficzne z 47 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 26 czerwca 1948 r.*, t. 45.

⁴³ *Sprawozdanie Stenograficzne z 98 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 31 października 1951 r.*, t. 49; *Sprawozdanie Stenograficzne z 84 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 20 i 21 lipca 1950 r.*, t. 183.

⁴⁴ *Sprawozdanie Stenograficzne z 11 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 17 kwietnia 1947 r.*, t. 32–34.

⁴⁵ A. Bocheński, *List do nieujawnionych*, „Słowo Powszechne” 1947, nr 30, s. 1.

⁴⁶ Idem, *Plan sześćioletni*, „Tygodnik Powszechny” 1950, nr 34, s. 6–7.

⁴⁷ Idem, *Sylwetki...*, s. 27.

⁴⁸ Idem, *Parę wspomnień o Adolfie Bocheńskim*, „Tygodnik Polski” 1984, nr 52–53, s. 14.

prowadzenia „mocarstwowej” polityki), każe wysunąć tezę o tym, że jego zapatrywania na kwestię relacji polsko-rosyjskich w opisywanym okresie warunkowane były kilkoma przesłankami. Najważniejszą, determinującą w zasadzie pozostałe, było pojmowanie wschodniego sąsiada i relacji z nim wyłącznie pod kątem polityki i geopolityki, nie zaś ideologii i ekspansywnych tendencji bolszewizmu. Pozwalało to na traktowanie współpracy jako kontynuacji, wysoko cenionego przez publicystę, dorobku tradycji polskich ugodowców w XIX wieku. Walka z Sowiecami w okresie międzywojennym miała służyć mocarstwowym interesom Polski, porozumienie z nimi w okresie powojennym miało się zaś stać środkiem do obrony granicy zachodniej i przetrwania narodu w nowej sytuacji z jak najmniejszymi stratami. Relacje polsko-sowieckie (czy, jak chciałby Bocheński, polsko-rosyjskie) były zatem podporządkowane najważniejszemu kryterium w myśli politycznej publicysty – wzmacnianiu potencjału narodu polskiego.

Zmiany w podejściu do zagadnienia relacji ze Związkiem Sowieckim zależały w ujęciu Bocheńskiego tylko i wyłącznie od zmiennej sytuacji międzynarodowej, nie zaś od zmiany jego stosunku do tego państwa. Budowane były one na trwałym fundamencie politycznego realizmu, pozbawionego nie tylko zabarwienia emocjonalnego, ale też negliżującego kwestie ideologiczne.

Summary

Volatility or Consequence? The Issue of the Relations between Poland and the Soviet Union in Aleksander Bochenski's Journalistic Reflection since the 1930s to 1952

The purpose of the article is to analyze the transformations of the relations between Poland and the Soviet Union in Aleksander Bochenski's journalism since the 1930s to 1952. The author also tries to establish if they were an effect of international situation or maybe stemmed from the journalist's ideological views.

The analysis of historical sources has proven the existence of two stages in Bochenski's writings about the Soviet Union in this period. Before 1939, he called for the liquidation of this state by Poland through military aggression, the liberation of bordering nations and the creation of a "sanitary cordon" between Poland and Russia, which was in Polish interest. The publicist perceived the Soviet Union as another form of imperial Russia. He disregarded ideological issues. Thus, in the years 1939–1945, he sought the possibility of agreement with Germany. However, at the end of the war, when the Soviets occupied Poland, Bochenski referred to 19th century positivism and he thought about a compromise with communists. As a result, he became involved in the creation of the progressive Catholics movement. He claimed that the Soviet Union was the only guarantor of Poland's western border and that Poland should become a credible ally of Moscow.

The analysis of Bocheński's narrative about the Polish-Soviet relations allowed to perceive him as a political realist. His attitude to the Soviet Union depended on the correlation between geopolitical situation and national interests, which could justify both the strive to liquidate this state and to agree with it.

Keywords: geopolitics; journalism; political realism; Russia; the Soviet Union

Streszczenie

Prezentowany artykuł ma na celu zobrazowanie przemian, jakim uległ obraz Związku Sowieckiego w publicystyce Aleksandra Bocheńskiego od lat trzydziestych XX wieku do 1952 roku oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy zmiany te były zależne jedynie od sytuacji międzynarodowej, czy też warunkowały je kwestie ideowe.

Analiza materiału źródłowego wskazuje na dwa etapy w podejściu Bocheńskiego do Sowietów w omawianym okresie. W międzywojennym okresie swej publicystyki nawoływał on do uderzenia Polski na wschód, w celu wyzwolenia narodów kresowych i utworzenia z nich pasa buforowego oddzielającego Polskę od Rosji. Służyć to miało mocarstwowym interesom Polski. Publicysta postrzegał Związek Sowiecki jako kolejną formę moskiewskiego imperializmu, lekceważąc kwestie ideologiczne. Toteż, gdy w latach 1939–1945 poszukiwał możliwości porozumienia z Niemcami, jednocześnie (wobec spodziewanego zajęcia ziem polskich przez Armię Czerwoną, nawiązując do tradycji dziewiętnastowiecznego pozytywizmu) przemyślał o porozumieniu z Sowietami. Znalazło to wyraz w jego zaangażowaniu w tworzenie ruchu katolików postępowych oraz w koncepcjach politycznych, w których prezentował Związek Sowiecki jako gwaranta polskiej granicy zachodniej, a także wskazywał, że Polska powinna zabiegać o to, aby stać się wiarygodnym sojusznikiem w oczach wschodniego sąsiada.

Narracje Bocheńskiego o relacjach polsko-sowieckich pozwalają określić go jako politycznego realistę. Uzależniał on swój stosunek do Związku Sowieckiego od korelacji sytuacji geopolitycznej i interesów narodowych, uznając, że w ich imię można dążyć zarówno do likwidacji tego państwa, jak też porozumienia z nim.

Słowa kluczowe: geopolityka; publicystyka; realizm polityczny; Rosja; Związek Sowiecki

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Łosiów z Niemiec, sygn. 463, k. 11.
Bocheński A., *Agonja Malej Ententy*, „Słowo” 1937, nr 173, s. 3.
Bocheński A., *Do pracy!*, „Głos Zachowawczy” 1926, nr 1, s. 3.
Bocheński A., *Dzieje głupoty w Polsce. Pamflety dziejopisarskie*, Warszawa 1947.
Bocheński A., *Hiszpania bohaterska*, „Polityka” 1937, nr 27, s. 6.
Bocheński A., *Hitler mówi. Beck wyjeżdża*, „Słowo” 1939, nr 92, s. 1.

- Bocheński A., *Inteligencji polskiej Księgi Genesis (II)*, „Życie i Myśl” 1967, nr 2, s. 47–63.
- Bocheński A., *Istotna treść nacjonalizmu polskiego*, „Polityka” 1938, nr 11, s. 1.
- Bocheński A., *Jeszcze o instynkcie narodowym i Panu J.E. Skiwskim*, „Polityka” 1938, nr 14, s. 6.
- Bocheński A., *List do narodowców*, „Bunt Młodych” 1935, nr 12–13, s. 1.
- Bocheński A., *List do nieujawnionych*, „Słowo Powszechne” 1947, nr 30, s. 1.
- Bocheński A., *Ludzie muzealni*, „Bunt Młodych” 1936, nr 5, s. 2.
- Bocheński A., *Mocarstwowość i Marksizm*, „Bunt Młodych” 1936, nr 9, s. 7.
- Bocheński A., *Na śmierć rotmistrza Bochenka*, „Słowo Polskie” 1923, nr 308, s. 5
- Bocheński A., *Niech pomoc Anglii nie zmniejsza sił własnych*, „Słowo” 1939, nr 90, s. 1.
- Bocheński A., *O dyskusji nad Monte Cassino*, „Tygodnik Powszechny” 1946, nr 45, s. 1, 4.
- Bocheński A., *O imperializmie, o Skiwskim i o sprawie żydowskiej*, „Polityka” 1938, nr 9, s. 3.
- Bocheński A., *Odpowiadam oponentom*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 7, s. 6–7.
- Bocheński A., *Panie Premierze za burtę!*, „Bunt Młodych” 1936, nr 20, s. 2.
- Bocheński A., *Parę wspomnień o Adolfie Bocheńskim*, „Tygodnik Polski” 1984, nr 52–53, s. 14.
- Bocheński A., *Plan sześćcioletni*, „Tygodnik Powszechny” 1950, nr 34, s. 6–7, 10.
- Bocheński A., *Podkreślenia i niedomówienia Ryszarda Piestrzyńskiego*, „Bunt Młodych” 1934, nr 7, s. 1.
- Bocheński A., *Polska chce zwyciężać*, „Słowo” 1939, nr 86, s. 1.
- Bocheński A., *Przegląd prasy zagranicznej*, „Bunt Młodych” 1934, nr 10, s. 4.
- Bocheński A., *Sylwetki. Różne mowy i wspomnienia*, Warszawa 1986.
- Bocheński A., *Szkola nauk politycznych contra Bunt Młodych*, „Bunt Młodych” 1935, nr 18, s. 6.
- Bocheński A., *Śmiertelne niebezpieczeństwo żydowskie*, „Polityka” 1937, nr 28, s. 2.
- Bocheński A., *Trzyście lat czekaliśmy na Ciebie Francjo*, „Bunt Młodych” 1935, nr 11, s. 2.
- Bocheński A., *Zygazkiem przez prasę*, „Bunt Młodych” 1937, nr 4, s. 8.
- Bocheński A., Bocheński A.M., *Tendencje samobójcze narodu polskiego*, wstęp J. Tomczyk, wyd. 2, Wrocław 1995.
- Dudek A., Pytel G., *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990.
- Durka J., *Janusz Radziwiłł 1880–1967. Biografia polityczna*, Warszawa 2011.
- Engelgard J., *Bolesław Piasecki 1939–1956*, Warszawa 2015.
- Engelgard J., *Wielka gra Bolesława Piaseckiego*, Warszawa 2008.
- Fijałkowska B., *Borejsza i Różański. Przyczynek do dziejów stalinizmu w Polsce*, Olsztyn 1995.
- Garlicki A., *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993.
- Giedroyc J., *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. i posł. opatrzył K. Pomian, Warszawa 1999.
- Habielski R., *Dokąd nam iść wypada? Jerzy Giedroyc od „Buntu Młodych” do „Kultury”*, Warszawa 2006.
- Kętrzyński W., *Na przełomie 1944–1945*, „Więź” 1967, nr 11–12, s. 154–171.

- Mackiewicz J., *Fakty, przyroda i ludzie*, przedm. B. Toporskiej, Londyn 1993.
- Mackiewicz J., *Nie trzeba głośno mówić. Powieść*, Londyn 2011.
- Mackiewicz J., *Wieszać czy nie wieszać?*, red. M. Bąkowski, Londyn 2015.
- Mackiewicz J., *Zwycięstwo prowokacji*, Londyn 1988.
- Motywy i postawy* [wypowiedź Aleksandra Bocheńskiego], „Kierunki. Pismo społeczno-kulturalne katolików” 1970, nr 48, s. 8.
- Mozgol R., *Rzykowna gra. Jak Aleksander Bocheński przyczynił się do powstania „Dziś i Jutro”*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 4, s. 84–92.
- Pastuszewski K., *Aleksander Bocheński – koryfeusz polskiej historii*, „Akant” 2001, nr 3, s. 6–7.
- Pruszyński M., *W dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin Aleksandra Bocheńskiego*, „Zeszyty Historyczne” 2000, z. 134, s. 162–175.
- Rękas K., *Sapere auso – wspomnienie o śp. Aleksandrze Bocheńskim (1904–2001)*, „Pro Fide Rege et Lege” 2001, nr 1, s. 1–5.
- Ronikier A., *Pamiętniki 1939–1945*, red. i oprac. tekstu M. Rydlowa, wyd. 2, Kraków 2013.
- Sprawozdanie Stenograficzne z 11 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 17 kwietnia 1947 r.*, ł. 32–35.
- Sprawozdanie Stenograficzne z 47 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 26 czerwca 1948 r.*, ł. 45.
- Sprawozdanie Stenograficzne z 84 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 20 i 21 lipca 1950 r.*, ł. 183.
- Sprawozdanie Stenograficzne z 98 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 31 października 1951 r.*, ł. 49.
- Stomma S., *Trudne lekcje historii*, Kraków 1998.
- Sznarbachowski W., *300 lat wspomnień*, Londyn 1997.
- Tomczyk R., *Akademicka Myśl Mocarstwowa przed „Buntem Młodych”*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1997, z. 4, s. 77–105
- Tomczyk R., *Myśl mocarstwowa. Z dziejów młodego pokolenia II Rzeczypospolitej*, Szczecin 2008.
- Ujazdowski K.M., *Żywotność konserwatyzmu. Idee polityczne Adolfa Bocheńskiego*, Warszawa 2005.
- Urbanowski M., *Mackiewicz versus Skiwski?*, [w:] *Józef Mackiewicz (1902–1985). Świadek „krótkiego stulecia”*. *Studia i materiały*, red. K. Ruchniewicz, M. Zybura, Łomianki 2013, s. 123–142.
- Wendland W., *Katon w „krajnie wielkich błaznów”*. *Aleksandra Bocheńskiego wizja polskości*, [w:] *Marzyciele i realiści. O roli tradycji w polskiej myśli politycznej od upadku powstania styczniowego do XXI wieku*, red. T. Sikorski, A. Wątor, Szczecin 2009, s. 521–534.
- Zadura R., *Saga rodu Bocheńskich. O przodkach, rodzinie i młodości o. Józefa Marii Bocheńskiego*, Kraków 2013.